

РЕЦЕНЗИЯ

от **проф. д-р Цанка Златева Попзлатева**, СУ „Св. Кл. Охридски“ ,
научно направление 3. Социални, стопански и правни науки. 3.2. Психология;

на дисертационен труд за присъждане на научна степен „доктор на науките“ по
научно направление 3. Социални, стопански и правни науки. 3.2. Психология,

на тема:

ПСИХИЧНА ГОТОВНОСТ ЗА ДОНОРСТВО В ТРАНСПЛАНТАЦИОННАТА ПРАКТИКА

с автор : **Доц. д-р Румяна Кирилова Крумова-Пешева**

Дисертационното изследване на доц. д-р Румяна Крумова-Пешева е в областта на медицинската психология и нейното ново направление - трансплантационна психология. Неговата актуалност се маркира от осъзнатото противоречие между динамичното развитие на трансплантологията в медицинска практика и ограничените психологически познания за нейните условия и ефекти в социален и индивидуален аспект. Живото донорство е акт на даряване на здрав орган за спасяване на друг живот и в този социален, психологически и медицински феномен тясно се преплитат представите за живота и смъртта, за соматичното и психичното здраве, за социалната адаптация и дезадаптация на човека. Днес задълбочаването на психологическо знание за тази сложна реалност придобива междудисциплинарна научна и приложна значимост.

Основният изследователски въпрос на дисертационния труд за консистентността на съзнателните и несъзнателните аспекти в личния избор за донорство, с неговите непознати психологически корелати и социални измерения е ясно формулиран. Фокусът е върху търсенето на типологични модели и закономерни връзки в една комплицирана психична система, която интегрира сложната динамика на рационални и ирационални аспекти в решението за дарителство, специфични страхове, емоционалните кризи и разочарования в посттрансплантационния период, обратите в отношенията с реципиента, рисковете за психичното здраве и социалната адаптация.

Изследователските търсения в тази посока отговарят на потребностите от психологическо консултиране и психотерапевтична подкрепа на живите донори както в предоперативния период, така и в кризисни моменти след акта на трансплантацията. Все по-ясно се очертава нуждата на социалната и медицинската практика от структурирано

познание за вътрешния свят на донора, със законово регламентирана документация за психологическата оценка на донора и неговия тип готовност за дарителство.

Обща характеристика на дисертационния труд

Текстът на дисертацията е представен на 249 с., в структура от четири основни глави, Въведение, Заключение и изводи, Приноси, Библиография, Публикации по темата. Включените Приложения са целесъобразни и изясняват съдържателни моменти на научния труд.

Дисертационното изследване се опира върху богат арсенал англоезични литературни източници, които са коректно цитирани в текста и библиографията. Посочени са 33 авторски публикации по темата, реализирани в периода от 2011-2016 г., като 9 от тях са самостоятелни, а останалите - в авторски колектив. Предложени са 32 фигури и 5 таблици, които добре онагледяват изследователските идеи и резултати.

Представената дисертация съдържа неоспорими доказателства, че проблемът е осмислен на междудисциплинарно равнище, а иновационните моменти са изведени, поставени и проучени самостоятелно. Умело са комбинирани индуктивни и дедуктивни изследователски стратегии, което произтича от дългогодишния пионерски опит на автора в областта на трансплантационната психология и задълбочени познания върху теоретично-методологични изследвания в парадигмите на психологическата наука.

Съдържателен анализ и дискусия на приносите на дисертационния труд

Систематизираната картина на донорската ситуация и обособените „деликатни теми“ за физическото и психическото здраве в първа глава логично са позволили да бъде осветлен проблемът за обективния и субективния смисъл на познанието и контрола над сложния вътрешен свят на потенциалния или реалния донор. В исторически и актуален аспект е проследена динамиката на трансплантационната дейност като медицинска и социална практика, осъществявана през последните 50-60 години в целия свят. Тази част е изключително ценна от теоретична гледна точка, тъй като структурира междудисциплинарните усилия на специалистите да дефинират основен понятиен апарат в едно ново направление на медицината и психология. Представена е сложността в интерпретацията на донорството, която варира от „оперативна интервенция на напълно здрави хора за спасяване живота на друг човек“, до „акт на

увреждане на човек, позволено от индивида и допустимо от закона". Изведени са убедителни доказателства за ползите от законово регламентиран комплекс от психологически дейности с кандидат донорите и реалните донори, сред които психологическата оценка на промените в тяхната емоционална и личностна стабилност има ключова позиция. Научният анализ убеждава в целесъобразността на предложението и изследван в дисертационния труд многомерен психологичен конструкт – Психична готовност към донорство. Този конструкт е диференциран от моралната интерпретация на решението за донорство и е представен като многокомпонентен психологичен феномен с изключително висока индивидуална вариативност, но с потенциал за категоризация по своята сила на влияние в пре- и посттрансплантационния период. Постулираните съществени структурни компоненти на концепта „психична готовност за донорство” са подкрепени с адекватни илюстрации на казуси от клиничната практика.

Във втора глава е коментирана теоретичната база, върху която се изгражда научната интерпретация на донорския акт и психичната готовност за донорство в онтогенетичен и филогенетичен аспект. Приложеният дедуктивен подход в рамките на психоаналитичната парадигма успешно разкрива обяснителния потенциал на концептуалния апарат по отношение на съзнателното и несъзнателното, връзките между рационалното и емоционалното, намерението и желанието, мотивацията и готовността за донорство, специфичната динамика на отношенията донор-реципиент в посттрансплантационния период и др.

Трета глава описва целите и задачите на емпиричното изследване, насочени към изясняване на психологичната природа на донорския акт във връзка с прилагането на специализиран подход в психологичната и психотерапевтична подкрепа на потенциалните и реални донори на органи. Основната цел е обсъдена в три логично свързани аспекта, свързани с актуалните потребности на клиничната практика от въвеждане на нов психологически конструкт, на Методика за оценка на психичната готовност за донорство и ревизиране на действащата Методика за психологическа оценка на потенциалния донор. Формулирани са изследователски задачи, които декомпозират целта. Описана е структурата на постулирания конструкт „Психична готовност за донорство”. Издигнати са хипотези относно отношението на реципиента към донора, влиянието на присадения орган в психичното пространство и взаимоотношенията на

донор и реципиент, възможните психотравмените последици от експлантацията на орган в живота на донора и реципиента, качеството на живот на донора след успешна трансплантация, взаимовръзка между психичната готовност на хирургическия екип и психичната готовност за донорство на кандидата.

Избор на миксирана стратегия за събиране на количествени и качествени емпирични данни обединява метода на репрезентативната извадка и наблюдения на случаи. Конструираната извадка се състои от 41 потенциални донора на възраст от 23 до 60 г., от които реалните донори са 30. Данните за изследваните лица са описани коректно и са онагледени таблично.

Емпиричната информация за потенциалните и реалните донори се събира чрез разработен и апробиран в рамките на дисертационното изследване „Модел за психологична и психотерапевтична работа с потенциални и реални донори на органи за трансплантация“. Това е алгоритъм от професионални психологически дейности, представени в 9 последователни и обвързани стъпки, реализирани по време на преоперационния и постоперационния период. Психологическата оценка на донора и оценката на неговата готовност са реализирани като многократна диагностична дейност и имат водеща роля в събирането на данните. Оценената неприложимост на стандартизираните психологически методики, обяснява избора на структуриран по множество параметри клинично-психологичен протокол за събиране на информация. Чрез него се отчита психодинамиката на донорите в рамките на провежданите психоконсултации през различни времеви интервали.

С изследваните реални донори е организирана психоконсултативна и психотерапевтична работа в постоперативния период. Приложен е утвърден в клиничната практика модел за психотерапия на реципиенти на орган. Ефектите са отчитани и проследявани със специално конструиран протокол, който извежда профил за актуалното състояние. Апробираната психоаналитична психотерапия с изследваните донори е със средна продължителност 4-ри години, честота на сесиите - един път седмично и времетраене 50 минути.

Резултатите от проведеното психологическо изследване са представени и интерпретирани в добре структурирана форма, чрез девет параграфа на IV-та глава.

В резултатите, които описват динамиката на личностните и емоционални параметри на изследваните кандидат-донори са изведени в поредици от психологически консултации през предтрансплантационния период чрез подобрена методика за психологическа оценка на донорите. Балансираният количествен и качествен подход на анализа е позволил да се изведе диагностично и прогностично значение на всеки заложените параметри в нея. Въпреки че се установяват сериозни индивидуални вариации, установената честотност на феномените набелязва тенденции и закономерности в психодинамиката на донорите.

Проведеното проучване за валидизиране на теоретичния конструкт „Психична готовност за донорства“ чрез нова авторска психологическа методика потвърждава очакванията за структурна диференцираност и системните връзки между основните му елементи. Разкриват се механизми във вземане на донорското решение, неговите детерминанти, диференциално-типологичната и прогностичната стойност на диагностичния процес. Връзката „донор-реципиент“ е изведена като съществен фактор за осъзнаваните или неосъзнавани мотиви за дарителство, както и за множеството рационални и ирационални опасения на кандидат донорите. Нейното изясняване е представено като съществен момент на диагностичния процес, за който Р. Крумова-Пешева предлага широко използвани в клиничната психоконсултативна практика стандартизирани въпросници и проективни тестове за личността.

Анализираните данни за психичната готовност на реципиента спрямо донора не потвърждават първата работна хипотеза, но са ново психологическо познание относно амбивалентните чувства и доминиращия страх в предоперационния период за състоянието на живия донор, за причините на провокирана дистанцираност на реципиента от донора, противопоставена на силната нужда на донора от общуване с него.

Систематизираните данни от клиничния опит и преките наблюдения по отношения на втората хипотеза, подкрепят очакването за съществената роля на присадения орган в моралната регулация на интрапсихичните процеси на донора и на реципиента, както и върху психическото пространство между тях. Изводите за личностно пререструктуриране, протичащо преди и след акта на присаждане на органа, се базират върху получената информация за съществени промени в констелацията на семейството и психическото

функциониране на донорите. Изведени са функциите на присадения орган като свърхов елемент, който отразява новата връзка между двете индивидуалности - донор и реципиент.

Анализът на резултати във връзка с издигнатите предположения в третата хипотеза насочва към обобщението, че експлантацията на орган се преживява като дълбока психотравма, притежаваща характеристики на огромна загуба и патологичен траур както за реципиента, така и за донора. Данните са показателни за сериозността на проблема, за неговата трудна и продължителна преработка в психотерапевтичната работа. Набелязани са проявени зависимости между тип психичната готовност за донорство и начин на справяне с проблема.

Изследваните релации между психична готовност и качество на живот на реалния донор на базата на лични наблюдения и интерпретации в осъществената психоаналитична психотерапия и чрез анкетно проучване са основание за извод, че донорите бавно интегрират дарителския акт и трудно структурират собствената си идентичност. Здравният статус преди и в първи години след трансплантацията е negliжиран на съзнателно равнище, но на безсъзнавано се установяват страхове, опасения, непреработена вътрешна конфликтност. Направени са също обобщения за неосъзнатите промени, настъпили в професионалната ангажираност, в социалния и семейния статус на донорите, във взаимоотношенията им с реципиента след операцията. Изведени са тенденции в динамиката на емоционалното функциониране, свързани с повишена склонността към интроспекция, повишена честота на депресивната и невротична симптоматика. Донорите признават уникалността на донорството, но много от промените в качеството на техния живот остават недостъпни за съзнанието и възпрепятства сложния психологически процес на неговото нормализиране.

Емпиричните факти, изложени във връзка с петата хипотеза на изследването, потвърждават постулираното влияние на психичната готовност на донора върху психичната готовност на хирургическия екип. Обсъжда се вероятността психичната готовност на донора да бъде възприемана от професионалния екип на безсъзнавано равнище, като влиянията засягат предимно измеренията на усета и преживяването на взаимен ангажимент.

Накрая, обсъжданите резултатите от емпиричното проучване се отнасят до взаимовръзките между психична готовност на донора, рисковете за психичното здраве и ефектите от психоаналитичната терапия в посттрансплантационния период. Наблюденията и интерпретации в организираната психоаналитична терапия с 14 донора, през първите месеци след трансплантация очертават интензивна и продължителна емоционална динамика, с типична трансформация на интензивните страхове в тревожни състояния и депривитет. Установени са проблеми във всички равнища на индивидуалното функциониране – соматично, психично и социално. За случаите на добра психична готовност за донорство е установен по-добър потенциал за преработка на травматизма и справяне с по-високите невротични нива на конфликтност. Проучването дискредитира типичните нагласи за позитивни преживявания и удовлетвореност на донорите от акта на дарение на собствен орган за спасяване на друг живот. Изведени са сериозни аргументи за реалните нужди на донорите от засилена психоконсултативна и терапевтична грижа в етапите след осъществяването на трансплантацията.

Обсъдените от мен съдържателни моменти в дисертационния труд на Румяна Крумова-Пейчева са основание за обобщението, че набелязаните цели и задачи са постигнати, което очертава и основните приноси на теоретично, методологично и научно-приложно равнище.

На теоретично равнище е въведен и емпирично валидизиран конструктът „психична готовност за донорство“, който обогатява понятийния апарат на бързо развиващата се трансплантационна психология и предлага перспективи за нови теоретични хипотези за изследваната феноменология, както и научни изследвания в областта на диференциалната диагностика. Като принос към психологическата теория бих оценила също защитената идея за трансплантирания орган като свръхазов елемент в психичното пространство между донор и реципиент, разгърната като ново понятие за психологически реалности, които регулират междуличностните отношения и имат влияние върху личностния интегратет на двете страни. Картина на емоционалната динамика и констелацията от интрапсихични и интерперсонални конфликти в посттрансплантационния период също обогатяват новите познания за вътрешния свят на донора в трансплантационна психология.

На методологично равнище е конструирана „Методика за оценка на психичната готовност за донорство” като диагностичен инструментариум за оценка на потенциални и подбор на реални донори в психоконсултативните и психотерапевтичните дейности. Обосновано е ревизирана действащата „Методиката за психологична оценка на потенциалния донор”.

От позициите на научно-приложната значимост на дисертационния труд, следва да се отбележи конструираният и апробиран системен модел за психолого-консултативна и психотерапевтична работа с потенциални/реални донори. Резултатите убедително заявяват нуждата от законово регламентиране на диференцираните психологически дейности с донорите.

Авторефератът отразява напълно съдържанието на дисертационния труд. Предложената самооценка на приносните моменти от проучването са обективни. Значителният брой на авторските публикации по проблема са показателни за очертания професионален интерес на Румяна Крумова-Пейчева към разработваната проблематика и нейната готовност да споделя своя пионерски опит и научните постижения в областта на трансплантационната психология с научната общност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение мога да обобщя, че представеният ми за рецензия дисертационен труд притежава неоспорими качества на научно изследване по значим за психологическата теория и клинична практика проблем. Разработени са иновационни идеи, аргументирани с научни факти за непознати психологически феномени и реалности. Предлагат се действени решения по актуални въпроси на утвърждаващата се трансплантационната психология.

Оценявам **положително** дисертацията на **Румяна Крумова-Пейчева** и убедено препоръчвам на членовете на научното жури да гласуват **„ЗА” присъждане на научна степен „доктор на науките”** по научно направление 3. Социални, стопански и правни науки. 3.2. Психология.

Проф.д-р Цанка Попзлатева

19.05-2017